

سیر تکامل فرهنگ و پیدایش تمدن و شهرنشینی در ایران (از آغاز تا سقوط ساسانیان)

دکتر سکندر امان‌اللهی بهاروند
دانشگاه شیراز

مقدمه

ایران یکی از معدود کشورهای جهان است که سابقه‌ای کهن و درخشان دارد. این کشور یکی از چند کشور جهان است که بین ده هزار تا یازده هزار سال پیش، از مرحله شکار و گردآوری غذا به مرحله کشاورزی- دامداری یعنی تولید غذا و سپس حدود ۵۵۰۰ سال پیش به مرحله تمدن و شهرنشینی رسیده و از آن پس همواره سهم بزرگی در گسترش تمدن بشر داشته است. اما در همایشی با عنوان «مسائل شهرسازی در ایران» که چندی پیش با همکاری دانشگاه شیراز و با شرکت مهندسان و دست‌اندرکاران شهرسازی برگزار شد، یکی از مهندسان، که رئیس جامعه مهندسان ایران است، اظهار داشت که تا پیش از اسلام، شهرنشینی آن‌طور که باید و شاید در ایران وجود نداشته و تخت‌جمشید هم پادگانی بیش نبوده است. این گفتار باعث اعتراض شرکت‌کنندگان و در واقع، انگیزه‌ای برای نوشتن این مقاله شد. بنابراین، هدف این مقاله بررسی

سیر تکامل فرهنگ و چگونگی پیدایش تمدن و شهرنشینی در ایران از آغاز تا سقوط ساسانیان است.

تعریف تمدن و شهرنشینی

متأسفانه هنوز در ایران در مباحث مربوط به تمدن و فرهنگ مطالبی بیان می‌شود که از برداشت‌های نادرست دربارهٔ این مفاهیم حاکی است. برای مثال، اسلامی ندوشن در کتابی با عنوان فرهنگ و شبه فرهنگ از فرهنگ و تمدن خاص سخن به میان آورده و نوشته است: «فرهنگ به معنای خاص به سرمایه معنوی یک قوم گفته می‌شود و این همه، آثار ادبی و هنری و فکری را دربرمی‌گیرد، همه آنچه از درون او سرچشمه گرفته، و در برون تجلی خود را در «سازندگی» یافته است. این سازندگی، اگر بیشتر متوجه برآوردن حوایج مادی و جسمانی اجتماع باشد، نام تمدن به خود می‌گیرد و اگر بیشتر به اقلان نیازهای معنوی و غیرانتفاعی و غیرقابل تقویم او، نام فرهنگ...»^۱.

اما واژه فرهنگ در دانش انسان‌شناسی (Anthropology)، که این واژه رکن اساسی آن است به تمام دستاوردهای انسان یا به عبارتی آنچه انسان پدید می‌آورد و می‌آموزد اطلاق می‌شود. بر این اساس، واژه فرهنگ تمام دستاوردهای مادی و غیرمادی و آنچه انسان پدید می‌آورد و می‌آموزد را دربرمی‌گیرد. واژه فرهنگ را آن‌گونه که در انسان‌شناسی رایج است در سال ۱۸۷۱م یکی از انسان‌شناسان انگلیسی به نام ادوارد تایلور ارائه داد. نامبرده فرهنگ را چنین تعریف کرده است: «فرهنگ یا تمدن آن کلیت پیچیده‌ای است که شامل اعتقادات، هنر، اخلاقیات، قانون، آداب و رسوم و هرگونه توانایی و عاداتی است که انسان به‌عنوان عضوی از جامعه کسب می‌کند».^۲

مشخصات تمدن

با توجه به تعریف یاد شده متوجه می‌شویم که تمدن و فرهنگ یکی هستند. اما اکنون در انسان‌شناسی تمدن به‌عنوان مرحله‌ای از تکامل فرهنگ در نظر گرفته شده است که حدود ۵۵۰۰

تا ۶۰۰۰ سال پیش در محدود نقاطی از دنیا از جمله ایران پدید آمده است که ویژگی‌های آن به شرح زیر است:

شهرنشینی

یکی از ویژگی‌های مرحله تمدن پیدایش زندگی شهرنشینی است که برای اولین بار جمعیت نسبتاً زیادی در یک محل تجمع کرده‌اند و معمولاً به مشاغلی غیر از کشاورزی و دامداری چون امور اداری، بازرگانی، دینی، آموزشی، لشکری، پیشه‌وری و غیره اشتغال ورزیده‌اند. به دیگر سخن، زندگی شهری مبتنی بر تخصص و تقسیم کار پیچیده است.

دولت

یکی دیگر از ویژگی‌های تمدن، همانا پیدایش سازمان پیچیده‌ای به نام دولت (State) است که تا پیش از آن، جوامع انسانی در سراسر گیتی به صورت دسته (Band) و قبیله (Tribe) و براساس خویشاوندی سازمان‌یافته بودند. دولت با نظام دسته‌ای و قبیله‌ای چند تفاوت اساسی دارد که عبارت‌اند از: (۱) دولت سازمان پیچیده‌ای است که از اجزای مرتبط با هم تشکیل شده است که هریک کارکرد جداگانه‌ای دارد، به عبارتی، دولت اجزایی دارد که هریک به امور خاصی می‌پردازد؛ (۲) دولت نظامی فراخویشاوندی و فراقبیله‌ای است که دسته‌ها و قبایل گوناگون را دربرمی‌گیرد و منطقه وسیعی را در اختیار دارد؛ (۳) دولت دارای قوه قهریه است که توان تنبیه اعم از کشتن، زندانی کردن، برکناری از کار، جریمه، تبعید و بالاخره اخذ مالیات را از شهروندان دارد؛ (۴) دولت سنتی آن زمان نه تنها مالکیت بخش وسیعی از مراتع و اراضی کشاورزی را در اختیار داشته است بلکه بر جان و مال مردم تسلط یافته و ناظر بر فعالیت‌های اعضاء جامعه است؛ (۵) دولت سنتی باستانی مشروعیت خود را از طریق ماوراءالطبیعه، صرف‌نظر از پرستش تک‌خدایی یا چند خدایی کسب می‌کرد به طوری که دین و سیاست باهم آمیخته بود.

جامعه طبقاتی

وجود مازاد فراورده‌های کشاورزی- دامی، توزیع نابرابر قدرت و مالکیت زمین، تقسیم کار براساس فعالیت‌های متنوع و تخصصی، به پیدایش جامعه طبقاتی در این مرحله از تکامل فرهنگ منجر شد. در جوامع باستانی، که به مرحله تمدن رسیده بودند، دو قشر یعنی اهل شمشیر

(جنگیان) و اهل قلم (روحانیان) در رأس قرار داشتند و بقیه اقشار چون بازرگانان و پیشه‌وران، کشاورزان و دامداران و دیگر اقشار در رده پایین‌تر قرار می‌گرفتند.

خط

یکی دیگر از ویژگی‌های تمدن همانا اختراع خط است که با پیدایش آن دوره تاریخی آغاز می‌شود. تعداد معدودی از جوامع در خاورمیانه مانند مصر، سومر و ایلام (در ایران) برای اولین بار وارد مرحله تاریخی شدند که این امر، یکی دیگر از خدمات مردم این سامان به پیشرفت فرهنگ بشری است. خط نوعی نمادسازی است که برای آواها یعنی کوچک‌ترین واحد زبان، علائمی اختراع و به‌کار گرفته شده است. شکی نیست که بدون اختراع خط انسان نمی‌توانسته است به پیشرفت‌های شگفت علمی و فناوری کنونی نایل آید. اما خط کارکردهای گوناگونی از قبیل ثبت کارکنان، دارایی‌ها، درآمد و مخارج دولت، دستورات دینی، رویدادها، انجام مکاتبات و نیز ثبت دانسته‌ها یا دانش‌های گوناگون دارد. از برکت این اختراع، اکنون اطلاعات ارزنده‌ای درباره جوامع باستانی چند هزاره پیش به‌دست آمده است.

گسترش تجارت

پیدایش مرحله تمدن، شاهد گسترش تجارت و شکوفایی اقتصاد بوده است. شهرهای باستانی مراکز تجاری، دینی، اداری، آموزش و نیز محل فعالیت پیشه‌ورانی بوده‌اند که مصنوعات گوناگونی ساخته‌اند.

هنر و معماری

در مرحله تمدن، هنر و معماری رونق بی‌سابقه‌ای پیدا کرد. آثار معماری و هنری شهرهای باستانی در شوش، چغازنبیل، تخت جمشید (پارس شهر) و دیگر شهرهای باستانی خاورمیانه حاکی از گسترش و رونق هنر و معماری است.

سیر تکامل فرهنگ و پیدایش تمدن و شهرنشینی در ایران

خرابه‌های شهرهای کهن چون ری، همدان، شوش، انشان، استخر، بیشاپور، فیروزآباد و غیره گواه بر شهرنشینی و تمدن در ایران است. بررسی‌های باستان‌شناسی نشان می‌دهد که ایلامیان دست‌کم

در هزاره چهارم پیش از میلاد به مرحله تمدن و شهرنشینی رسیده‌اند و از آن پس شهرنشینی و تمدن در ایران ادامه یافته است. اما برای پی بردن به علل پیدایش این پدیده، ناگزیریم سیر تکامل فرهنگ را به اختصار بررسی کنیم.

مرحله دیرینه‌سنگی (شکار و گردآوری غذا)

دانش انسان‌شناسی سیر تکامل فرهنگ را به پنج مرحله به شرح زیر تقسیم کرده است: مرحله دیرینه‌سنگی، کهن‌ترین و طولانی‌ترین مرحله تکامل فرهنگ است که از حدود سه میلیون سال پیش آغاز و تا حدود ۱۶۰۰۰ سال پیش ادامه داشته است؛ البته هنوز جوامعی هستند که از این مرحله فراتر نرفته‌اند. ویژگی‌های کلی این مرحله عبارت‌اند از: (۱) عدم تولید غذا و شیوه معیشت مبتنی بر شکار و گردآوری خوراک؛ (۲) استفاده از ابزارهای غیرفلزی؛ (۳) زندگی خانه به دوش؛ (۴) فقدان ده و شهر و تجمع معدودی خانوار در یک اردو؛ (۵) تساوی حقوق و فقدان نابرابری‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی؛ (۶) نبود دولت.

کهن‌ترین بازمانده‌های مربوط به این دوره را در ایران فرانک هول و همکاران او در محلی به نام گراجنه (اجنه) در جنوب خرم‌آباد به دست آوردند که قدمت آنها حدود ۴۵۰۰۰ سال است. فرانک هول درباره محل‌های مربوط به دیرینه‌سنگی (زبرین) در نواحی خرم‌آباد می‌نویسد: بهترین اطلاعات ما راجع به سکونت و نحوه امرار معاش انسان‌های اواخر «پلاستوسن» مربوط به دره خرم‌آباد واقع در جنوب غربی ایران است. دره خرم‌آباد به طول پانزده کیلومتر و به عرض ده کیلومتر بین کوه‌های آهکی به موازات هم کشیده شده است. کوه‌های اطراف به صورت یک منبع ذخیره آب درآمده و در نتیجه برخلاف دره‌های لرستان، دره خرم‌آباد دارای چشمه‌های آب خنک و تعدادی غار است ... که به وسیله انسان‌های پیش از تاریخ اشغال گردیده ... تاکنون ما هفده محل اقامتگاه‌های انسانی دوره پالئولیتیک (دیرینه‌سنگی) را در این دره یافته‌ایم ... از این هفده غار، دست‌کم پنج غار از آنها مربوط به پالئولیتیک میانه (دیرینه‌سنگی) بوده و شامل ابزارهای موستری، و شش غار دیگر متعلق به پالئولیتیک فوقانی (دیرینه‌سنگی زبرین) که شامل ابزارهای بارادوستی

(برادستی) بوده است. دو غار دیگر مربوط به پایان پائولیٹیک فوقانی (دیرینه‌سنگی زبرین) و شامل ابزارهای زرارزی بوده ...^۳

حدود نه هزار ابزار سنگی و شش هزار قطعه استخوان جانوران در حفاری از غارهای مورد نظر به دست آمد که شامل سرنیزه‌های موستری، قلم‌های حکاکی، مته، چاقوی سنگی، رنده و غیره بوده است. اما بررسی استخوان‌ها نشان می‌دهد که شکارچیان حیوانات گونه‌گونی را شکار می‌کرده‌اند از آن جمله میش و قوچ کوهی، بز، پازن، گاو وحشی، گورخر، غزال، خوک وحشی، گوزن قرمز، پلنگ، روباه، خرگوش، کبک، مرغابی، غاز و غیره. بازمانده حیوانات و پرندگان حاکی از آنست که شکارچیان از لحاظ غذا وضعیت بسیار مناسبی داشته‌اند؛ زیرا با شکار حیوانات بزرگ جثه‌ای چون گورخر، گاو وحشی، گوزن، بز و میش وحشی توانسته‌اند به آسانی غذای مورد نیاز خود را به دست آورند.

میانه‌سنگی

مرحله میانه‌سنگی، که همانا گذر از مرحله دیرینه‌سنگی (شکار و گردآوری) به مرحله نوسنگی (تولید غذا) است، دست‌کم حدود شانزده هزار سال پیش ابتدا در خاورمیانه آغاز شد. مهم‌ترین ویژگی این دوره تأکید بر گردآوری یا حاصل چینی به‌ویژه استفاده از دانه‌های غلات و نباتات وحشی است؛ زیرا کاهش حیوانات شکاری در بعضی از مناطق خاورمیانه باعث شد تا ساکنان آن مناطق بیشترین قسمت غذای مورد نیاز خود را از طریق حاصل چینی به دست آورند.

نوسنگی

مرحله نوسنگی که گوردن چایلد آن را «انقلاب نوسنگی» نامیده است حدود یازده هزار سال پیش ابتدا در خاورمیانه از جمله ایران آغاز گردید. در این مرحله، ساکنان بعضی از نقاط خاورمیانه موفق شدند ابتدا نباتاتی چون جو و گندم و بعضی از حیوانات مانند بز و میش را اهلی کنند. ناگفته آشکار است که این حیوانات و نباتات به‌طور وحشی در ایران و خاورمیانه وجود داشته و دارند. آنچه مسلم است انسان در این مرحله پس از گذشت میلیون‌ها سال، برای اولین بار توانست از

طریق کشاورزی- دامداری غذای مورد نیاز خود را تولید کند. به‌طور کلی، مرحله نوسنگی همانا مرحله کشاورزی- دامداری توأم با بادیه‌نشینی یا یکجانشینی است. با گذشت زمان، نه تنها حیوانات و نباتات گوناگون اهلی شدند بلکه پیشرفت ابزارهای کشاورزی، استفاده از نیروی حیوانات برای امور کشاورزی و نیز رایج شدن آبیاری، روی هم‌رفته باعث افزایش بازدهی بیشتر محصولات و وجود مازاد آن گردید. از آن گذشته، اختراع سفال‌سازی و بافندگی در ایران و خاورمیانه که حدود هفت هزار سال پیش صورت گرفت زمینه پیشرفت‌های بعدی یعنی پیدایش تمدن و شهرنشینی را فراهم آورد؛ زیرا پیدایش تمدن در گرو مازاد فراورده‌های کشاورزی- دامداری است.

مرحله نوسنگی در مقایسه با مراحل پیشین ویژگی‌ها و پیامدهایی دارد که مهم‌ترین آنها عبارت‌اند از: (۱) تولید غذا؛ (۲) ده‌نشینی و تجمع جمعیت بیشتر در یک محل؛ (۳) وابسته شدن به زمین؛ (۴) بهره‌گیری از نیروی حیوانات در امور کشاورزی، حمل و نقل و نیز در میدان‌های نبرد؛ (۵) مازاد محصولات کشاورزی- دامی که زمینه نابرابری اجتماعی را فراهم آورد؛ (۶) اختراع سفال‌سازی و بافندگی. قدیم‌ترین آثار بافندگی در نزدیکی ده‌لران (پشتکوه لرستان) پیدا شده است. فرانک هول در بررسی یکی از دهات باستانی موفق به یافتن نقش حصیر بر کف قیراندود خانه‌ها شد.

آثار دهات باستانی به‌ویژه در غرب ایران که پروفیسور فرانک هول و دیگر باستان‌شناسان حفاری کرده‌اند، همگی نشان‌دهنده آن است که ایران یکی از معدود کشورهای جهان است که وارد مرحله تولید غذا شده است.^۴

مرحله تمدن و شهرنشینی

این مرحله حدود شش هزار سال پیش ابتدا در خاورمیانه و ایران آغاز شد. گوردن چاپلند از این مرحله با عنوان «انقلاب شهرنشینی» یاد کرده است. در صفحات پیش به ویژگی‌های این مرحله اشاره کردیم. چنان‌که می‌دانیم در این مرحله برای اولین بار جمعیت نسبتاً زیادی به امور غیرکشاورزی- دامداری پرداختند و در یک محل یعنی شهر گرد آمدند. اهمیت این مرحله در آن

است که به علت ضبط مازاد فراورده‌های کشاورزی- دامداری به صورت مالیات یا بهره مالکانه و توزیع مجدد آن؛ جمعیت زیادی به فعالیت‌های گوناگونی پرداختند که چنین وضعی زمینه پیدایش علوم، اختراعات و نوآوری‌ها را، که موجب پیشرفت بشر بوده است فراهم آورد. از این رو، می‌توان با قطعیت گفت که مردم خاورمیانه و ایران سهم بزرگی در پیدایش و تداوم تمدن داشته‌اند که سرانجام منجر به انقلاب صنعتی گردید.

اما بررسی‌های باستان‌شناسی که در طول چند دهه گذشته در مناطقی از ایران انجام گرفته حاکی از آن است که شهرنشینی و تمدن از نیمه اول هزاره چهارم پیش از میلاد ابتدا در جنوب غربی ایران و سپس در مناطق دیگر چون جنوب، شرق، جنوب شرقی و مرکز این سرزمین آغاز شده است.^۹

ایلامیان اولین قومی بودند که به مرحله تمدن رسیده‌اند. سرزمین ایلام شامل استان‌های خوزستان، لرستان (پیشکوه و پشتکوه که اکنون ایلام نامیده می‌شود) قسمت زیادی از استان‌های چهارمحال و بختیاری، کهگیلویه- بویراحمد، بوشهر و استان فارس بوده است. هرچند معدودی از شهرهای ایلام چون شوش، هویشن، انشان، داکتو شناخته شده‌اند با این حال، محل بعضی از شهرها از هیدالی، اوان و غیره هنوز ناشناخته مانده‌اند. آثار شهرهای باستانی شوش و انشان و نیز معبد چغازنبیل نشان‌دهنده شکوفایی و عظمت تمدن ایلامیان است. افزون بر این، گزارش‌های سلاطین بابل و آشور، که بارها با ایلامیان درگیری داشته‌اند، نیز بیانگر پیشرفت تمدن این قوم بوده است. گزارش آشور بانپال که در پاییز ۶۴۶ ق.م، شهر شوش پایتخت ایلامیان (عیلامیان) را تسخیر کرده از تجملات دربار سلاطین ایلامی سخن به میان آورده است که والتر هیتس پاره‌ای از آنها را به شرح زیر نقل کرده است:

«در بازگشتم از انشان، بر شوش غالب شدم، شهر بزرگ و مقدس، مکان خدایان دشمنان من، من قصرهای ایشان را اشغال کردم و در آنجا راحت ماندم ... من خزاین ایشان را گشودم، خزاینی که مملو از طلا و نقره بود، غنایم و ثروت‌هایی که توسط شاهان پیشین عیلام تا آخرین نفر گردآوری شده بود به جز من هیچ فاتح دیگری بر آنها دست نیافته بود». فاتح شرح کاملی از جزئیات گنجینه‌ها و تاراج گسترده خود به دست می‌دهد که مشتمل بوده است بر پارچه،

زیورآلات، نشان‌های سلطنتی، اسلحه، «و همهٔ وسایل قصر سلطنتی که شاه روی آنها می‌نشست یا می‌خوابید، ظروفی که برای غذا به کار می‌برد، ظروفی برای شست‌وشو و استحمام، ارابه‌های پیروزی و جنگی، که با طلا و کهربا زینت شده بود، اسب‌ها و قاطرها با یراق‌آلات طلائی و نقره‌ای‌شان و همهٔ اینها را من به آشور بردم».^۶

بدون تردید آثار بعضی از شهرهای باستانی ایران هنوز کشف نشده‌اند اما بررسی‌های باستان‌شناسان در چند دهه اخیر منجر به یافتن معدودی از این شهرها شده است. چنان‌که چند هیئت باستان‌شناسی از سال ۱۹۶۷ به بعد، موفق شدند که در کرمان و سیستان آثار چند شهر باستانی را چون تپه یحیی، تل ابلیس، و شهر سوخته کشف کند.

به‌هرحال، آنچه مسلم است ایران حدود ۵۵۰۰ سال پیش وارد مرحلهٔ تمدن و شهرنشینی شده است. اما چنان‌که اشاره شد ویرانه‌های شهرهای باستانی ایران هنوز حفاری نشده‌اند و صدها سال طول می‌کشد تا تمام آنها به‌طور کامل خاک‌برداری شوند.

گسترش شهرنشینی از زمان هخامنشیان تا سقوط ساسانیان

شکست ایلام از آشور بانیپال در جنگ‌های ۶۴۷ و ۶۴۶ پیش از میلاد، به‌گونه‌ای این کشور را ضعیف کرد که سرانجام پارسیان به رهبری کوروش کبیر آن را تسخیر کردند. ایرانیان که در هزارهٔ اول پیش از میلاد وارد ایران شدند دو شعبهٔ ماد و پارس داشتند. پارس‌ها در قسمتی از لرستان، بختیاری، خوزستان و فارس مستقر شدند و سرانجام امپراتوری هخامنشی را (۵۵۰-۳۳۰ پ.م) تأسیس کردند. این امپراتوری عظیم که مرزهای آن از مرزهای غربی چین تا بالکان و از خلیج فارس تا ماورای قفقاز گسترده بود شامل کشورهای کنونی افغانستان، تاجیکستان، ترکمنستان، ایران، ارمنستان، آذربایجان، گرجستان، ترکیه، یونان، مقدونیه، مصر، اردن، سوریه، لبنان، عراق، فلسطین، عربستان و امارات متحدهٔ عربی بوده است. اداره کردن امپراتوری با چنان وسعتی آن هم در زمانی که از وسایل نقلیهٔ سریع‌السییر کنونی خبری نبوده است، نبوغ ایرانیان را در مدیریت و کشورداری آشکار می‌سازد. به هر روی، هخامنشیان با احداث جاده‌ها، تأمین امنیت راه‌های تجاری و برقراری ارتباط بین جوامع مختلف، شکوفایی تجارت و شهرنشینی را در

سراسر امپراتوری فراهم کردند. هایدماری کخ در بررسی الواح بایگانی تخت جمشید (به قول یونانی‌ها شهر پارس‌ها) اسامی شهرها و مراکز اداری ساتراپی پارس را که تعداد آنها قابل ملاحظه است، درج کرده است. نامبرده حتی اسامی شهرها و چاپارخانه‌های بین تخت جمشید و شوش را مشخص نموده که روی هم‌رفته وجود آن‌همه شهر مایه شگفتی است. در کتیبه داریوش نیز با آنکه اغلب نام ایالات و دژها را برده و کمتر از شهر نامی به میان آورده است، با این حال نام پنج شهر را ذکر کرده است که عبارت‌اند از رَگه (ری)، ماروش، و کودرُوش درماد، و یشپ و زاتیش در پارت، تاروا و اووادیچی در پارس. تهیه لیستی از شهرهای هخامنشی از حوصله این مقاله خارج است. اما با مراجعه به کتیبه‌ها، کتب تاریخی و جغرافیایی به‌ویژه نوشته‌های بطلمیوس و دیگران و نیز الواح بابلی و غیره می‌توان دریافت که شهرهای زیادی وجود داشته است. به‌طور کلی در زمان هخامنشیان، تمدن شهرنشینی گسترش بی‌سابقه‌ای یافت. آنچه مسلم است دوره هخامنشیان را باید دوره طلایی ایران نامید؛ زیرا ایرانیان از لحاظ قدرت، ثروت، هنر و اعتبار بین‌المللی در جهان بی‌همتا بودند.

شهرنشینی و تمدن در دوره پس از هخامنشی همچنان رونق داشت و در زمان ساسانیان باز هم شاهد گسترش کشاورزی، تجارت، صنعت و در نتیجه گسترش شهرنشینی و تمدن هستیم. با مراجعه به کتاب جغرافیای موسی خورنی ارمنی و نیز کتاب‌های مسالک و ممالک (ابن‌خردابیه) مسالک و ممالک (اصطخری)، فتوح‌البلدان بلاذری، تاریخ یعقوبی و تاریخ ایران کمبریج متوجه می‌شویم که در زمان ساسانیان شهرهای گونه‌گونی در قلمرو امپراتوری وجود داشته است که روی هم رفته نشان‌دهنده پیشرفت تمدن و شهرنشینی در این سرزمین کهن بوده است.

نتیجه‌گیری

با آنکه تنها یک نوع انسان وجود دارد با این حال، از سه میلیون سال پیش که این موجود در نتیجه تکامل جسمی به مرحله فرهنگ‌سازی رسید، شیوه زندگی او برخلاف دیگر جانداران به تدریج متنوع شده است. فرهنگ یا شیوه زندگی انسان به علت اختراعات و نوآوری‌ها و اقتباس آنها، به تدریج تکامل یافته و مراحل چندگانه‌ای را پیموده است که در این مقاله به آنها اشاره شده است.

اما نکته جالب آن است که جوامع انسانی یکسان و همزمان تکامل نیافته‌اند؛ به طوری که معدودی از جوامع از جمله ایران زودتر از دیگر جوامع به مرحله جدیدتر و پیشرفته‌تر ارتقاء یافته‌اند و بعضی دیگر در مراحل پیشین باقی مانده‌اند. ایران یکی از چند کشور دنیاست که برای اولین بار حدود یازده هزار سال پیش مرحله شکار و گردآوری را پشت سر گذاشت و به مرحله تولید غذا رسید و سپس حدود ۵۵۰۰ سال پیش یکی از معدود پیشگامانی بود که وارد مرحله تمدن و شهرنشینی شد. آثار دهات و شهرهای باستانی گواهی بر این مدعی و نیز لازم به یادآوری است که ایران در ۵۵۰ پیش از میلاد، قدرتمندترین و بزرگ‌ترین امپراتوری را تأسیس کرد که این امپراتوری به مدت ۱۱۰ سال یعنی تا سقوط ساسانیان در سال ۶۴۰ق ادامه یافت و به صورت تمدنی پیشرفته در جهان همچنان درخشید. کوتاه سخن آنکه، ایران یکی از معدود کشورهای جهان است که ۵۵۰۰ سال سابقه تمدن و شهرنشینی دارد که با وجود فراز و نشیب‌های فراوان توانسته است هویت پرافتخار خود را نگه دارد.

پی‌نوشت‌ها

۱. اسلامی ندوشن، محمدعلی، فرهنگ و شبه فرهنگ، تهران، انتشارات بزدان، ۱۳۷۱، ص ۳۷.
2. Tylor, Edward, Barnett (1958. Orig 1871), *Primitive Culture*, New York, Harper Torch Books, p.1.
۳. هول، فرانک، دوره پیش از تاریخ در جنوب غربی ایران، ترجمه سکندر امان‌اللهی بهاروند، خرم‌آباد، انتشارات اداره فرهنگ و هنر استان لرستان، ۱۳۵۲، ص ۱۶.
4. Hole, Frank, *The Archaeology of Western Iran*, Washington, D.C, Smithsonian Institution press, 1987, pp. 29-107.
۵. مجیدزاده، یوسف، آغاز شهرنشینی در ایران، تهران، سازمان تدوین کتب درسی علوم انسانی، ۱۳۶۸.
Sumner, w. "(1974) Excavation at Tall-i Malyan 1971-72" Iran 12: 155-175;
Caldwell, I.R. (1967) Investigations at tall-i Iblis, Illinois state museum Preliminary Reports, No.9. Springfield;
Lumberg-Karlovsky (1973) "Urban Interaction on the Iranian plateau: Excavation at tape Yahya 1967-1977" Proceedings of the British Academy, Vol.59. London: Oxford University Press;
Hamblin, Dora. Jane 1973 *The first cities*. New York: Time-life Books. p. 8-28.
Tosi, M (1969) "Excavations at Shahr-i Sokhta, Preliminary Report on the second Campaign", East and West. 19: 3-4, p. 383-3.
۶. هیتس، والتر، دنیای گمشده عیلام (ایلام)، ترجمه فیروز فیروزنیا، تهران، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی، ۱۳۷۱.